

נתקבלו במערכת

אורות המשפט. חלק ה. שאלות ותשובות, פסקי דין ומאמרים. מאת יצחק צבי אושינסקי. ירושלים, תש"פ. רלג עמ'. (02-6540106)

הרב אושינסקי, בוגר ישיבת חברון וכמה 'כוללים' חשובים ומנוי ותיק של 'המעין', שימש שנים רבות כדיין בחיפה, ועתה משמש כאב"ד של אחד ההרכבים בבית הדין בירושלים. במסגרת תפקידו הוא נתקל לא רק בשאלות של אה"ע וחור"מ אלא גם בשאלות משאר חלקי השו"ע, והוא גם משיב לשואלים ומגיב למחברים מכל הגוונים בעל פה ובכתב. הכרך החמישי של חיבורו 'אורות המשפט' כולל ל"ה בירווי הלכה ועוד עשרה פסקי דין ומאמרים, חלקם עוסקים בעניינים שאקטואליים עכשיו יותר מתמיד. כל סימן כולל לעיתים נושאים רבים המפורטים בתוכן העניינים המורחב שבראש הספר, אך חבל שאין גם מפתח עניינים בסופו כדי להציג לפני הקורא את העושר הרב שמוסתר בין הדפים. כך באמצע סי' א', שהוא מכתב לרב רוטנברג משכונת בית וגן בירושלים בעקבות קבלת ספרו 'מנחת פרי', עוסק הרב אושינסקי בדינו של מי שהיה מורדם במהלך טיפול רפואי והפסיד אחת מהתפילות אם הוא חייב להשלים אותה או לא? עיקר השאלה הוא האם זהו אונס רגיל ואז הוא חייב בתפילת השלמה - או שהיה לו בזמן שהיה מורדם דין שיכור שפטור מהתפילה ואינו יכול להשלימה. אחרי דיון נוטה הרב אושינסקי לדעה הראשונה (בניגוד לרב רוטנברג הנ"ל), מפני שדין שיכור בתפילה הוא דין חריג מכמה היבטים. בס' לז דן המחבר באכיפת החלטות בית הדין, והוא טוען שעל בית הדין מוטל לא רק להכריע - אלא גם לוודא שהחלטותיו נאכפות כראוי, גם זה חלק מתפקידו. כמה פסקי דין עוסקים ב'אותיות הקטנות' של הסכמי גירושין, ומתברר שלעיתים קרובות קיימים חילוקי דעות בין הצדדים בהבנת סעיפים מסוימים בהם ובדרך יישומם, והבן שואל אם חלק מאי-הבנות אלו לא היה יכול להימנע ע"י הקפדה יתירה על ניסוח ברור וחד-משמעי של הסכמים אלו; אבל האמת היא שאת השאלה הזו אפשר לשאול על הרבה מאוד הסכמים וחוזים ושטרות ואף פסקי דין שניסוח פגום שלהם גורם בהמשך לחילוקי דעות קשים, כנראה שמציאות זו קיימת מאז ומעולם... בהקדמת המחבר לספר בולט ה'פירגון' שלו לחבריו בבית הדין, כשהוא מדגיש ש'סיעור המוחות' שהתקיים תדיר בבתי הדין השונים בהם שירת מהווה חלק חשוב מהתפתחותו הרוחנית. יישר כוחו של הרב אושינסקי שליט"א שבחריצותו משתף את לומדי ספריו בתורתו ובהוויות בתי הדין.

אורות התשובה. הרב אברהם יצחק הכהן קוק. פרקים א-יא. עם ביאור מאת זאב סולטנוביץ'. הר ברכה, תש"פ. ט+353 עמ'. (sefer@yhb.org.il)

הרב סולטנוביץ' עוד זכה לשמוע שיעורים ב'אורות התשובה' מפי הרצ"ה, והוא מזדהה לחלוטין עם קריאת רבו ש'את אורות התשובה יש ללמוד בלי גבול'. כך המשיך הרב זאב ללמוד וללמד במשך השנים את הספר הזה במסגרות שונות ובהן בישיבת הר ברכה שבשומרון, שם זכה לתלמידים מקשיבים שהחליטו להוציא לאור את שיעוריו על אורות התשובה על פי סיכומים והקלטות, כולל עריכה קלה וסידור הדברים באופן נאה ומתקבל. כל משפט בספר

זוכה לביאורים והרחבות כיד ה' הטובה על הרב זאב, והדברים מאירים ושמחים. כמעט בכל עמוד נוספו הערות על ספרים וסופרים שהוזכרו בדברי הרב קוק ובביאור הרב סולטנוביץ', ויש בכך תועלת רבה. הספר המיוחד הזה מוקדש לזכר יהודי מיוחד - הרב איתמר בן גל ז"ל שנרצח בדרכי השומרון לפני כמה שנים, והיה מאלו שלמדו את 'אורות התשובה' מפי הרב זאב שיבל"א. הרב איתמר הי"ד עלה ונתעלה במדרגות התורה והתשובה לעילא ולעילא, ומצא חן בעיני כל רואיו. תנצב"ה.

איוב. מקראות גדולות הכתר. מהדיר ועורך ראשי: מנחם כהן. רמת גן, אוניברסיטת בר אילן, תש"פ. מד+329 עמ'. (www.mgketer.org)

לפני כשלושים שנה התחיל פרופ' כהן להגשים את חלום חייו - מהדורה חדשה ומושלמת ומתוקנת של מקראות גדולות על התנ"ך כולו. יעקב בן חיים אבן אדוניהו, המגיה והעורך הגאוני של דפוס ונציה שברבות הימים השתמד, ייסד לפני כחמש מאות שנה בין שאר מפעליו יצירה חדשה - מהדורה של תנ"ך מנוקד ומוטעם עם הערות מסורה ותרגומים ומפרשים 'על הדף', שהוא כינה אותה 'מקראות גדולות', ומאז המהדורה הקלאסית הזו נדפסו מהדורות רבות ושונות של מקראות גדולות ברמות איכות וגימור משתנות. פרופ' כהן ביקש לסגור את המעגל הזה במהדורה חדשה של מקראות גדולות מושלמת, שבה גם הכתוב וגם הניקוד וגם הטעמים והערות המסורה (שיתבססו על כתר ארם צובא וכתבי יד קדמונים אחרים) וגם התרגומים והמפרשים (שנדפסו על פי כתבי יד עם הערות ותיקונים ומקורות והשלמות) כולם יהיו באיכות מושלמת, 'המילה האחרונה' של חקר התנ"ך ומפרשיו בדורנו. צוות שלם של מומחים וחוקרים גויס, ואחרי כשלושים שנה תמה המלאכה בהוצאה לאור של הכרך על איוב, שבו 'על הדף' נמצאים המפרשים רש"י ורשב"ם ור"ת וראב"ע ור"י קרא ורמב"ן ור"י יוסף קמחי (שני נוסחים) ור' משה קמחי ורלב"ג ורי"ד ור"י אבן קספי (שני פירושים), כולם מתוקנים ומוגהים ומוערים על פי מייטב כתבי היד של תקופת הראשונים. כדי לחסוך בעובי הספר וכבדו (המהדורה הרגילה היא בתבנית אלבומית, וקיימת גם מהדורה מוקטנת) נמצאים רוב המבואות וחילופי הנוסחאות ועוד הערות ותוספות שונות באתר המיוחד של 'מקראות גדולות הכתר' ולא בספר הנדפס. ראוי פרופ' מנחם כהן לכל השבחים המגיעים לנחשונים שרצים קדימה ומתגברים על כל המכשולים ומגשימים את חלומותיהם לתועלת הציבור כולו לדורות. לענ"ד כדאי שעל בסיס המהדורה הזו ובמקביל אליה תודפס מהדורת מקראות גדולות 'קלאסית' - משופרת, עם המפרשים שנדפסו במהדורות הישנות ובמתכונת 'צנועה' יותר, אך עם הדיוק והנקיות של מהדורת הכתר. לבי אומר לי שמהדורה כזו תכבוש את השוק.

אמרי שפר. ביאור פשטני לספר בראשית, וקונטרס 'מגדל הלבנון - רב ותלמיד' מכת"י, מאת הרב נפתלי הירץ ויזל. עם מבוא ומפתחות מקיפים. העורך: יהונתן סנדרס. ראשון לציון, ישיבת ההסדר וספרי המור, תש"פ. שני כרכים. (054-6718711)

נה"ו היה ת"ח שחיבר חיבורים חשובים בפרשנות המקרא ופרקי אבות, ספרי מוסר

ויראת שמים, שירי קודש ועוד. הוא חי בראשית תקופת ההשכלה לפני כ-250 שנה בגרמניה, ולמרות חיבוריו המשובחים נחשד בקשר עם 'משכילי' דורו, והותקף קשות ע"י כמה מגדולי ישראל. מצד שני רבים מהרבנים בני דורו והדור שאחריו, שהכירו אותו מקרוב, שבחו אותו ואת ספריו וציטטו אותו פעמים רבות בכבוד רב, כך שבוודאי שלא מדובר כאן במקרה פשוט של מי שחצה את הקווים של היהדות הנאמנה. הנושא נידון בקיצור במבוא לספר, שרובו, כ-1200 עמודים, כולל מהדורה חדשה מוערת של הספר 'אמרי שפר' על ספר בראשית שנדפס לראשונה בשנת תרכ"ח, וכתוספת נדפס מכת"י הקונטרס 'מגדל הלבנון' הכולל דיון וירטואלי בין 'שאלתאל' ל'נפתלי' ועוסק בשמות נרדפים בתנ"ך ועוד (מכונה כאן 'רב ותלמיד'). בסוף הספר נוספו מפתחות מפורטים ומועילים. חובבי פשוטו של מקרא וענייני לשון הקודש ימצאו כאן אוצר בלום. כך למשל רנה"ו מסביר את צאתה של תמר לחכות ליהודה ב'פתח עיניים' בדיעתה הברורה, ברמה של רוח הקודש, שהיא המיועדת לבנות את מלכות ישראל עם יהודה, ולכן עשתה צעד של השתדלות בכיוון - למרות שממש לא היה סביר שדווקא יהודה יתעבב אצל 'קדשה' בצומת עיניים, קדשה שאף לא הואילה להראות את פניה... אבל הקב"ה היה איתה, וההשתדלות המוזרה הזו פעלה, והראיה של תמר לכך שהיא כיוונה לרצון ה' הייתה העובדה הבלתי-מתקבלת-על-הדעת שתמורת מחיר של גדי עיזים התנדב יהודה להשאיר אצל האלמונית הזו כפיקדון את חותמו ופתילו ומטהו המיוחד שהיו שווים הרבה יותר מערך של גדי אחד קטן מן הצאן... מעניין מאוד.

במצותיו חפץ מאד. גדרי מעשה ותוצאה במצוות. איתי אפלבוים. ירושלים, תש"פ.

16 + ת עמ'. (052-7688913)

הרב אפלבוים למד שנים רבות בישיבת הר המור, ואף זכה להיות חתנו של נשיאה הרב טאו שליט"א. כעת הוא מלמד בישיבה הקטנה-הלאומית 'שלום בנייך' בראשות גיסו הרב מוטי טאו, ועוסק בכל שעותיו בלימוד והוראה בעיון למדני עמוק. בספר מיוחד זה מנסה המחבר לברר מהו עיקר גוף החיוב במצוות שונות, דהיינו מהו עיקר ציוויי של ה' בכל מצוה ומצוה, כאשר ניצבות כמה אפשרויות: קיום המצוה הוא מעשה המצוה עצמו והתוצאה של המצוה איננה חלק מהמצוה, שתוצאת המצוה היא חלק מקיום המצוה, או שהפעולה של המצוה היא למעשה רק הכשר מצוה, וגוף המצוה ועיקרה הם דווקא התוצאה הנובעת ממנה. למשל במצות פריה ורביה ידוע הספק האם המצוה היא שיהיו לו ילדים - או להוליד ילדים, ויש לכך נפקא מינות רבות. בסוכה המצוה לכאורה היא לישב בסוכה ולא לבנות את הסוכה, אך גם זה לא פשוט (הרי יש צד לברך שהחיינו על בנייתה), וגם לכך כמוכּן יש הרבה נפקא מינות. רשימת המצוות שהגדרתן תלויה בבירור הזה ארוכה, ורק בחלקן מספיק המחבר לדון בספר זה בהיקף שלם, ורבות אחרות נידונות בהערות ומוזכרות במפתח המפורט והמקיף שבסוף הספר. פרקים שלמים עוסקים במצוות מילה, ציצית, תפילין, מזוזה, ארבעת המינים, הדלקת נרות המקדש, נר שבת ונר חנוכה, מעקה, השבת אבידה, כיבוד אב ואם, אכילת קודשים, בניין בית המקדש ושמיירתו, ועוד ועוד. הברורים בעניין הגדרת המצוות קשורים באופן ישיר לגדרי מצוה הבאה בעבירה וענייני כוונה במצוות, לדין 'מתעסק' ולהגדרת שליח

לדבר עבירה, לאפשרות קיום מעשה המצוה ע"י גוי ולפרטי דין הידור מצוה, לבירור שאלת מעמד המצוות הקיומיות מול המצוות החיוביות ועוד ועוד, עולם מלא של כללים שבהם אינסוף פרטים התלויים בסוגיות הש"ס ובביאורי הראשונים והאחרונים בעשרות סוגיות, כאשר על ראש שמחתו שם המחבר את דברי רבי עקיבא אייגר והמנחת חינוך שעוסקים רבות בהגדרות אלו במצוות השונות, ומהם פתח לדיון כולו ולמסקנותיו. מסקנת המחבר שאפשר לחלק את המצוות לארבעה סוגים: מצוות שעיקרן הוא בתוצאה שחייבת להתקיים, מצוות שעיקרן המעשה (ובחלקן הדבר נכון למרות שתכליתן היא התוצאה היוצאת מהן), מצוות שעיקר חיובן הוא לדאוג שהמעשה ייעשה ע"י מי שיהיה ומצוות שכל עניינן הוא בתוצאה בלבד, וגם סעיפים אלו מתחלקים לכמה תתי-סעיפים. מפתחות מפורטים בסוף הספר, לפי עניינים ולפי סדר הש"ס ולפי סדר פרשות השבוע, מועילים ביותר. ייש"כ של הרב אפלבוים, יהי רצון שימשיך בהפצת תורתו בכתב ובעל-פה בכמות ובאיכות.

בריתי שלום. שו"ת. חלק ט. פנחס שפירא. בית שמש, תש"פ. נד עמ'.
(shapirapinchas@gmail.com)

הרב שפירא שימש במשך שנים כראש ישיבה בביתר עילית, ובשנים האחרונות הוא משמש כאב"ד של בי"ד עצמאי שפתח בבית שמש שנקרא 'בי"ד צדק שערי שלום'. המיוחד בבית הדין הזה הוא שמייסדו והעומד בראשו הוא רב צעיר ונמרץ ממשפחה חסידית (הוא קרוב משפחה של רבי מאיר שפירא זצ"ל ראש ישיבת חכמי לובלין), שלמד בישיבות ליטאיות שונות ומזדהה עם הציבור החרדי, ובית הדין שלו כולל רבנים מכל הגוונים - ליטאים וחסידים, ספרדים ואף שני חרד"לים - הרב אפרתי מאפרת והרב פרינץ מבית שמש. הרב שפירא כותב בתקיפות רבה נגד תופעות רבניות שנראות לו חורגות מהקו התורני הראוי, כמו למשל כמה הקלות שנוהגים דיינים מסוימים בענייני קידושין וגיטין שאינן מתאימות לקו התקיף והלא-מתפשר שהנהיג בזמנו הרב אלישיב זצ"ל, כמו התנגדות גמורה להסכמי נישואין למיניהם אם אינם כפופים באופן מוחלט להכרעות בתי הדין. לאחרונה הוא יצא באופן נמרץ נגד דעות מחודשות-יחסית שהשמיעו בשיעוריהם כמה רבנים בענייני מסורת הפסיקה בישראל ב'בית מדרש הגר"א' ובאתרים שונים. הרב שפירא בולט במרצו ובעוצמתו התורנית, ולמרות גילו הצעיר קולו נשמע, ורבנים מכובדים וידועים מחזקים את ידיו בפסקיו ובמחאותיו. הכרך החדש, התשיעי, של ספר השו"ת שלו 'בריתי שלום', כולל ט"ז תשובות, וכן תוכן לכל תשעת חלקי השו"ת הזה לפי סדר השו"ע. התשובה הראשונה בחלק זה עוסקת בדחיית דעתו של הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שניתן להסתפק במחיצה בבית הכנסת בגובה הכתף, השניה היא מחאה נגד הרעיון החדש להתיר לשאת בשבת מטרייה שיש בה בקביעות 'גג' ברוחב טפח סביב - רעיון שנמצא עדיין בדיונים בין רבנים וכמה מהם התירו אותו, והסימן השלישי כולל מחאה נגד כמה רבנים ספרדיים שהתירו לבילל הסדר האחרון בעקבות הקורונה להשתמש בתוכנת זום כדי לחבר בין בני המשפחה שנאלצו לערוך את הסדר רחוקים זה מזה. גם בהמשך החלק הזה רואה לעצמו חובה הרב שפירא להביע את דעתו בתקיפות נגד חריגות בקו ההלכתי לפי דעתו. נראה שהידע הרחב בתורה והביטחון העצמי והמרץ הבלתי נגמר

של הרב שפירא ימשיכו להוביל אותו להילחם מלחמות ה' בנושאים רבים ושונים, ושהדמות התורנית המיוחדת הזו תיתן את רישומה יותר ויותר בעולם הפסיקה התורני.

דרך כלה. הכנת כלה לחופתה. מבט רפואי-הלכתי. מהד' שנייה מורחבת. ד"ר חנה סטן, שעלבים, ספריית משעול, תש"פ. 62 עמ'. (sif.mishol@gmail.com)

לפני שנתיים יצאה לאור המהדורה הראשונה של החוברת 'דרך כלה', שכוללת בתמציתיות, בלשון קלה וברורה וצנועה ובליווי איורים נעימים ומרגשים, כל מה שכלה שומרת מצוות (וגם לא) צריכה לדעת לפני החופה ולקראת החופה ובתחילת חיי הנישואין - על ההתבגרות והמחזור ומה שסביבם, על הפגישה הראשונה עם הרופאה (נקודה טראומטית אצל בנות לא מעטות) ועל גבולות הצורך לגלות מידע אישי לבן הזוג, על קביעת תאריך החתונה ועל 'הגלולות לכלה', על מצות 'עונה' ועל חיי אישות, על פיריון והריון וילודה - ועל הסיבות האפשריות לעיכוב בהריון, כולל טיפים לטבילה נעימה וכשרה ועוד ועוד. כמובן שאיני אובייקטיבי (הייתי גם שותף לעריכת הספר), אך באמת נראה לי שזהו ספרון (במהדורה זו בכריכה קשה ועם הוספות ותיקונים) שכל כלה צריכה לעבור עליו, לדעת ולהפנים מה שכתוב בו, ואף להשאיר אותו על המדף לַיָּדָה לשעת הצורך. והעיקר שירבו בתים כשרים בישראל. מזל טוב.

והשב את העבודה. עבודת הכהן הגדול ביום הכיפורים. מהדורה שנייה חדשה ומורחבת. הרב משה אודס. צופים, תש"פ. 223 עמ'. (050-6472233)

לפני י"ד שנה יצא לאור הספר 'והשב את העבודה', שמלווה את עבודת הכהן הגדול שהיא מרכזה של תפילת יום הכיפורים גם היום, ועוטף אותה בהסברים המשלבים אגדה והלכה, פשט ואמונה. בשישה פרקים נרחבים עובד הלומד בספר עם הכהן הגדול את עבודת היום הקדוש, נכנס עמו לקודש הקודשים, וחוגג עמו כאשר הוא יוצא בשלום מן הקודש. הספר אזל מזמן, ועתה הואיל הרב אודס, רבו של הישוב צופים, להוציא לאור מהדורה חדשה מתוקנת ומורחבת, ויישר כוח.

וְשִׁבְתָּ. פרקי מבוא לספר 'אורות התשובה'. עם מפתח עניינים ל'אורות התשובה'. הרב חיים דרוקמן. מרכז שפירא, המכון התורני אור עציון, תש"פ. 135 עמ'. (machon@oretzion.com)

ההקדמה המרגשת של מרן הרב זצ"ל לספרו 'אורות התשובה' המתחלת 'זה כמה אני נלחם מלחמה פנימית ורוח חזקה דוחפת אותי לדבר על דבר התשובה' וכו', הפכה בדבריו של מורנו הרב דרוקמן שיח' לבסיס לדיונים על התשובה בכלל, ועל הגיונותיו של הרב זצ"ל בעניינה בפרט. ב"א פרקים מברר מורנו הרב דרוקמן את ההיבטים המיוחדים של ענייני התשובה בדורנו, את החלק הקשור לתחיית האומה בתשובה זו, את הביטחון שבתשובה, את המשמעות של דברי חז"ל שהתשובה קדמה לעולם ואת הקשר העמוק שלהם לדברי מרן

הרב זצ"ל, את תשובת הפרט מול תשובת הכלל, את תיקון סדרי החיים כחלק מן התשובה ועוד ועוד. ארבעים העמודים האחרונים בספר כוללים מפתח ערכים מפורט לספר 'אורות התשובה', מ'אגודה' ועד 'תשובת המחשבה', שיש בו תועלת רבה. עוד ינוב מורנו הרב דרוקמן שליט"א דשן ורענן עוד שנים רבות וטובות, וימשיך להנאותינו בפירותיו המתוקים.

ח"ן הפרשה. ליקוטים מפרי עטו של הרב חנניה נעם רכל. רמת השרון, תש"פ. 216 עמ'. (0556-611916)

הרב חנניה רכל משמש כר"מ בישיבה שביישוב תפוח, כרב קהילת הגרעין התורני ברמת השרון, כרב צבאי פעיל במילואים ועוד. הוא משלב כשרונות לימודיים בענפים שונים של התורה - עיון והלכה וחסידות ומחשבה, ובשילוב הזה הוא מחנך את תלמידיו ואת בני קהילתו בהתלהבות ובנועם ובשמחה, ומסייע להם לגדול ולהתבגר ולהתגבר על קשיים ולהתחזק ולהתרומם, ורישומם של דבריו ניכר. חלק מפעולותיו הרבות כבר שנים כולל שליחת דברי תורה קצרים באמצעי האלקטרוניקה החדשים הקיימים היום למאות רבות של מנויים לקראת כל שבת וכל יום בעל חשיבות, דברים שיש בהם נקודות חינוכיות ומעשיות מחממות ומחזקות ונוגעות ללב. לקראת כניסתו לשנות הבינה אספה אשת בריתו, בתי הגדולה שתח', דברים על פרשות השבוע ומועדי השנה ימי זיכרון חשובים שנשלחו במשך השנים, וכינסה את המבחר שבהם לספר מהודר מבפנים ומבחוץ, מתנת הפתעה לחתן השמחה. בעמוד האחרון, לכבוד כ"ה תשרי, יום הזיכרון לפטירת שני המאורות הגדולים רבי לוי יצחק מברדיטשב והחתם סופר, כותב הרב חנניה: 'זה לעומת זה עשה האלוקים, זה מסטרא דגבורה בתוכחות עוז לעם קודש, וזה מסטרא דחסד בלימוד זכות על פושעי עם קודש, ואלו ואלו דברי אלוקים חיים'. והוא מוסיף: 'יום זה הוא גם הירצייט של זקני, אבי אבי-מורי הרב נחום שליט"א, מחלוצי מיישבי ארץ הקודש. כשאלו לא היו כמעט פועלים יהודים שיעבדו בפרדסים, קיבל על עצמו לחפור כל יום שתי גומות מעבר למיכסה שנדרשו לה כלל הפועלים, רובם ערבים, כדי שיראו כולם שעלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה'... ואחרי דברים נוספים על רבי לוי יצחק הוא מסיים: 'מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ! יישר כוחם של הכותב והמלקטת.

חשבון הנפש. מאת הרב מנדל לִפְיִן מסטאנוב. יוצא לאור על פי דפוס ראשון עם הערות ומראי מקומות ומבוא נספחים. מהד' שנייה עם הוספות. הרב מרדכי שמואל אדלשטיין. ירושלים, מוסד הרב קוק, תש"פ. 23 + רטז עמ'. (a0527638347@gmail.com)

ספר חשבון הנפש נחשב אחד הספרים היסודיים של תנועת המוסר מראשיתה. מחברו היה תלמיד חכם ומחבר עצמאי וייחודי, שכתב כמה ספרים בענייני מוסר ויראת שמים ובריאות הגוף והנפש, שהייתה להם השפעה רבה בזמנו. הספר עוסק ב"ג פרקים בחינוך עצמי למידות טובות והנהגות ישרות, כשהוא עוסק במנוחת הנפש, סבלנות, סדר, חריצות וכו' וכו' עד האמת והפרישות, ובמרכזו 'תחבולה' מיוחדת, שהייתה חביבה מאוד על חלק

מאנשי תנועת המוסר, שהיא שיטה כמעט מתמטית הכוללת בדיקה יומיומית ושבועית של ההצלחות והכישלונות בתיקון כל אחת מהמידות, שיטה שיש סוברים שנלקחה מכתביו של הוגה הדעות והמדינאי האמריקאי בנימין פרנקלין. בניגוד לדעות מסוימות שנשמעו - אין שום פגם בעובדה זו, מפני שגם אם עובדה זו נכונה - כל לומד בספר יראה שהשיטה 'גוריה' כהלכה, ושהיא מותאמת באופן מיטבי ליראי ה' ולחושבי שמו וללומדי תורתו. אני מזכיר כאן שהוכחת בזמנו שהרב אליהו אליעזר דסלר זצ"ל, מגדולי תלמידי תלמידיו של ר"י סלנטר זצ"ל, כלל בין כתביו שנאספו אחרי מותו בסדרה 'מכתב מאליהו' פרק שכולו סיכום של עצות להתנהגות חיובית בחברה מאת גוי אמריקאי חכם אחר בשם דייל קרנגי, והוא ותלמידיו לא ראו בזה שום פגם. המהדיר הרב אדלשטיין, נכדו של הגאון הצדיק רבי יעקב זצ"ל רבה של רמת השרון, הכין מהדורה מושלמת - נוסח מתוקן על פי דפו"ר, הערות וצינונים והשוואות והפניות והסברים, מבוא מקיף על המחבר ועל ספריו, נספחים רבים ומחכימים מספריו האחרים ולקט הערות נוספות משל העורך למהדורה השנייה, כדי שהתועלת מן השימוש בספר תהיה שלמה. יישר כוחו.

טוב ראי על מסכת גיטין. ביאורים וחיידושים ועיונים מאת מרן הראי"ה קוק זצ"ל. בעריכת איתאל עמיתי וברוך תאנה. ירושלים, מכון טוב ראייה, תש"פ. 463 עמ'.
(tov.roi.780@gmail.com)

מרן הרב זצ"ל לא השאיר חיבור עיוני מוכן על מסכת גיטין, אבל כתב תשובות רבות שהתפרסמו בספר השו"ת שלו על אה"ע 'עזרת כהן'. נוסף על כך בסוף 'עזרת כהן' צירף שני קונטרסים, על דקדוקי כתיבת שמות האיש והאשה והמקום, ו'קונטרס כתיבת הגט', וכן העיר הערות על השו"ע בספר 'מצות ראי"ה', וביאר את ביאור הגר"א על הלכות גיטין בספר 'באר אליהו', וגם העיר הערות על דפי הגמרא. נוסף על כך לפעמים בחיבורו 'הלכה ברורה' בנושאים הקשורים לגיטין נכנסה הערה קצרה וחשובה, וגם בשאר ספריו של הרב קוק ישנם קטעים הנסובים על מסכת גיטין. כל העושר הזה נאסף וסודר והושלם והוער כסדר דפי המסכת, עד שנתקבל חיבור שלם על מסכת גיטין מתורת הראי"ה זצ"ל. המהדירים הפרידו בין דברי הלכה לדברי אגדה בעזרת גופן שונה, וגם את הוספות הרצי"ה זצ"ל הם צירפו עם סימון מיוחד, הכל על פי חזונו של האיש היקר ורב הפעלים שכה חסר לנו בימים אלו ידיד נפשי הרב בני אלון ז"ל, שכבר לפני עשרות שנים התחיל במלאכה עם צוות עוזרים. החיבור על גיטין מצטרף לסדרת כרכי 'טוב ראי' על י"ד מסכתות ועל ספרים אחרים, ועוד ידם של העורכים נטויה.

ירושתנו. ספר שנה לתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם, מסורות וזיכרונות, מחקרים וסקירות. **ספר אחד עשר.** בני ברק, מכון מורשת אשכנז, תש"פ. תמו עמ'. (yerushaseinu@gmail.com)

לקראת שנת תשפ"א הבאה עלינו לטובה יוצא לאור ספר השנה הי"א של מכון מורשת אשכנז שייסד ידידי הרב בנימין שלמה המבורגר שליט"א, ובו, נוסף על מחקרים ועיונים

בתחום ההלכה והמנהג האשכנזיים, נמצא גם לוח מנהגי בית הכנסת לפי מנהג אשכנז ה'מקורי' לשנת תשפ"א. כ"ד מאמרים ועוד תגובות וסקירות ספרים ולוח המנהגים הנ"ל כולל כרך זה, בהם פירוש על חלק ממסכת מו"ק מאת רבי יחיאל מפריז, חיבור על מעמדם ההלכתי של הנוצרים בימיו מאת ר"י טירנא בעל 'ספר המנהגים', תשובות ופסקים וחלקי חיבורים של כמה מגדולי האחרונים באשכנז ביניהם רבי נתן מז אב"ד פפד"מ שרבים מכתביו נדפסו בדורנו, מכתבים שכתב הרב נויבירט זצ"ל בצעירותו לגורמים שונים כדי להקים את הדת על תילה, בירור יחסו של החת"ס ל'ייחוס' משפחתי, כינויי הגנאי לחגים הנוצריים בכתבי יד יהודים, תיאור ישיבת פרשבורג בימי ה'כתב סופר' מאת אחד מתלמידיה באותו זמן, ועוד ועוד. ישר כוחם של הכותבים והעורכים על האיכות ועל הכמות.

כ"ד כפר דרום. כ"ד שנות רבנות בק"ק כפר דרום. אברהם יעקב שרייבר. שבי דרום, תש"פ. 782 עמ'. (avshrei@gmail.com)

בקץ שנת תשנ"ב נרצח בשער 'מכון התורה והארץ', ששכן סמוך לכפר דרום שבצפון גוש קטיף, רבו של היישוב, ידידי הרב שמעון בירן הי"ד. לאחר תקופה של התאוששות והתארגנות החל המושב התורני והחלוצי הזה לחפש לו רב חדש, ומועמדים ביקרו ונבדקו ורעיונות עלו וירדו. בין חברי הוועדה לאיתור רב היה גם תושב טרי ביישוב, אברך בוגר ישיבת 'מרכז הרב' בשם אברהם יעקב שרייבר, ובקיצור אבי"ק. בשלב מסוים פנו אליו להפתעתו חבריו לוועדה וביקשו ממנו להציג את מועמדותו, ולמרות היסוסיו וענוותנותו הוא נבחר בקץ תשנ"ו לשמש כרבו של כפר דרום. באלול הוא נכנס לתפקידו, ובמקביל לכל תפקידי הרבנות, לעומס השאלות הקיים ביישוב תורני, ולהרבצת תורה ביישוב ומחוצה לו, דאג בדרכו המסודרת והעקבית לשמור את העתקי שיעוריו ודרשותיו ותשובותיו ופסקותיו ומכתביו וסיכומיו. ימים קשים עברו אז על כפר דרום משפרצה האינתיפאדה השנייה בימים הנוראים תשנ"ז, פיגועים והפגזות אירעו בזה אחר זה, כמה מבני היישוב נהרגו ונפצעו, ומעל כולנה הגיעה תוכנית ההתנתקות ושינתה את כל מהלך החיים ביישוב. הרב אבי"ק היה אחד הפעילים הראשיים בחודשים הרבים של ההתנגדות לגירוש ובתקופת הגירוש עצמו. בימים אלו היישוב התרחב מאוד בתושבים קבועים וזמניים וגם נבנה בית כנסת מרשים גדול וחדש שתוכתו נחגגה ממש סמוך לגירוש, ואת כל האירועים האלו ליווה הרב אבי"ק ואף היה בהם בעל תפקיד ראשי, תוך כדי מילוי תפקידו כרב ומחנך ומנהיג ואיש ציבור ופוסק ההלכה ומתווה דרך. כל העניינים האלו מתועדים בספר בעזרת מכתבים ומסמכים רבים, כמו גם בירורים תורניים מכל הסוגים. גם אחרי הגירוש לא נחו חברי היישוב, וכמה מסעות וטילטולים הם היו צריכים עוד לעבור - מלון בבאר שבע, מגדל דירות באשקלון, ניסיונות למיקומים שונים שלא צלחו, עד שהם הגיעו סוף סוף להקמת היישוב החדש שבי דרום סמוך למושב ניר עקיבא הסמוך לנתיבות, ובחודשים אלו הם חונכים את בתי הקבע הראשונים סוף סוף, ברוך ה'. רק עתה הרגיש הרב אבי"ק שהוא יכול לסכם תקופה ולפתוח דף חדש בחייו, והוא הודיע ליישוב שהוא מבקש לפרוש מהרבנות. במקביל סידר את החומר הכתוב הרב מכל השנים האלו בסדר מיוחד במינו. הספר 'כ"ד כפר דרום' בלול בכל טוב לפי סדר זמני

השנה, והוא מהווה גם ספר תורני עיוני ודרשני וגם מצבה חיה למסירות הנפש ולגבורה של תושביו, בזמן הזה כמו בימים ההם - ימי תש"ח, בהם החזיק כפר דרום מעמד 222 יום מול הצבא המצרי, אלא שגבורתו היוצאת-מן-הכלל הוסתרה מסיבות שונות ומשונות מאחורי סיפורם של יישובים אחרים בנגב, שגם הם נלחמו בגבורה - אך נוסף לזה היו קרובים יותר לצלחת האידיאולוגית ששלטה בכיפה בראשית המדינה... כל 'חודש' בספר כולל חמישה פרקים: שיחות, הלכות, 'תשובת אי"ש', שיעורים ומכתבים. כך הפרק על חודש תשרי כולל ארבע שיחות, פסקי הלכות למועדי תשרי, תשובה הלכתית בעניין שכרם של שליחי ציבור, ארבעה שיעורים, רשמים וזיכרונות מרבו מורנו הרב ר' אברהם שפירא זצ"ל ראש ישיבת מרכז הרב שנפטר בחוה"מ סוכות, ומכתבים, רובם מופנים לחברי היישוב, ובהם הנחיות לקיום מצות שניה בסוכה במצב של סכנת הפגזות ועוד הוראות שונות לחג, מכתב המציג את שיעורי התורה השונים ביישוב ומתווה דרכים לחיזוקם, מכתב עידוד והדרכה לתושבים עקב המצב הבטחוני הגרוע, ואיגרת לקראת החורף שמבחינה בין צדדים שונים בביטוי השגור 'תורה ועבודה' ובמשמעותם למעשה. על כל שיעור ודרשה ומכתב נרשם תאריך כתיבתו, שמניח אותו בתוך המסגרת ההיסטורית של היישוב המיוחד הזה במהלך עשרים וכמה השנים האחרונות. הדברים מרגשים ומכבדים מאוד את היישוב ואת רבו, ומהווים גם הנצחה לתקופה מיוחדת במינה, למסירות נפש שאין דומה לה, ולחיי אמונה וביטחון בה' ברמה לא מצויה. ברכות לרב אבי"ק וליישוב שבי דרום, ויהי רצון שכשמו כן יהי - שתושביו ישובו לביתם הישן בכפר דרום עם המשך גאולת עם ישראל בארצו בעז"ה. פרק נוסף בסוף הספר עוסק בגירוש עצמו - 120 עמודים הכוללים הרהורים, תיאורים, וזיכרונות, וגם תיאורי שיקום ובנייה, והרבה הרבה אמונה וביטחון, כולל תמונות משבי דרום הנבנית והולכת עם כל מוסדותיה, כאשר רק עץ הפיקוס הענק והמרשים שעמד במרכז כפר דרום ובצילו חסו כל אחר צהריים עשרות אמהות וילדיהם חסר עדיין מאוד בתמונות... והערה אחת: האוצרות שבספר הגדוש הזה יהיו הרבה יותר נגישים אם יצליחו המחבר ועוזריו להכין מפתח מפורט לכל המצוי בספר לקראת המהדורה הבאה.

פְּרוּעָה עֶדְרוּ. רב קהילה כיועץ משפחתי ואישי. מדרך שימושי. הרב ד"ר ישראל נחמן לויץ. שעלבים, ספריית משעול, תש"פ. 375 עמ'. (sif.mishol@gmail.com)

הרב פרופ' ישראל לויץ למד תורה והוסמך להוראה ע"י הגרי"ד סולוביצ'יק זצ"ל, שימש במשך שנים כרב קהילה בארה"ב, ובהמשך הוסמך כפסיכולוג קליני ושימש כראש המחלקה לפסיכופתולוגיה בישיבה אוניברסיטי. הוא הקים תוכנית מקיפה לפרחי רבנים בישיבת רבינו יצחק אלחנן כדי להכשירם ליעוץ משפחתי ואישי לבני קהילתם, כאשר הנחת היסוד שלו, שנתמכה בניסונו האישי, הייתה שרב קהילה בימינו שאינו רוצה לעשות מלאכתו רמייה אינו יכול להסתפק בהוראה ודרשנות וחינוך, כי רבים מבני קהילה מצפים ממנו להיות זה שעומד בקו הראשון בכל מקרה של תקלה משפחתית או אישית, ומילוי ציפיה זו הוא חיוני לצורך מילוי תפקידו. כמובן שהרב אינו איש מקצוע בענייני משפחה ובריאות הנפש, ובמקרים קשים חייבים להיעזר בפסיכולוגים ופסיכיאטרים ועובדים סוציאליים וכד', אבל

הוא המתווך, הוא האוזן השומעת, הוא המלווה, הוא היועץ, ובשביל זה הוא צריך להבין מספיק בתחומים האלו כדי לדעת מה לעשות ומה לא לעשות, מתי לפנות לעזרה ואלו מ' ובאלו מקרים בני הקהילה מצפים ממנו להיות איתם ואיך. פרופ' לויץ אסף אליו כמה ממידועיו המומחים בנושאים האלו, הבולט בהם הוא הרב והפסיכולוג הידוע פרופ' אברהם יהושע טברסקי, ויחד הם הוציאו לאור בשנת תשס"ה ספר באנגלית בשם A Practical Guide to Rabbinic Counseling שהועיל מאוד לאלפי רבנים ומחנכים. בינתיים עלה פרופ' לויץ ארצה והקים את 'המכון למשפחה' במכללת נוה ירושלים, ולתועלת הרבים החליט לתרגם לעברית ולערך מחדש את הספר החשוב הזה. הספר מקיף את כל הנושאים שבהם עלול להיתקל רב קהילה במסגרת תפקידו, כמו מושגי יסוד בבריאות הנפש ובמחלות נפש, עקרונות בייעוץ רבני, איך מסייעים לחבר קהילה שחוה משבר נפשי או קיומי, היחס לחולה מאושפז מבני הקהילה ולמשפחתו, ייעוץ והכוונה למשפחה שאחד מבניה נוטה למות ולחולה עצמו, תפקיד הרב במקרה של התאבדות בקהילה, טיפול נפשי וחברתי באבלים, מדריך לסוגי הבעיות בזוגיות ואפשרויות הייעוץ והעזרה למשפחות במצוקה זוגית, היחס הראוי והעזרה הנדרשת לזוגות בטיפול פריון, סיוע לחבר קהילה הסובל מהמתמכרויות ועוד. שני פרקים בסוף הספר בנויים מסגרת חינוכית לפעילותו של רב קהילה בתחומים אלו - הגבולות המקצועיים הקיימים בייעוץ של הרב לבני קהילתו, וכללים ועצות לשמירת המסגרת המשפחתית של הרב עצמו בתוך עיסוקיו הקהילתיים הענפים. 'ספריית משעול' שע"י ישיבת שעלבים צורפה לאחרונה לאחריותו של מכון שלמה אומן, והיא מוציאה לאור ספרים איכותיים של רבני הישיבה והמעגלים שסביבה לתועלת עולם התורה כולו.

לקראתי מצאתיך. פרקי אמונה. חיים סבתו. ראשון לציון, ידיעות ספרים, תשע"ט. 191 עמ' (sabatoh21@gmail.com)

לפני כמה שבועות, כשהכנתי עצמי לשינה בשעה מאוחרת בלילה, נפלה עיני על הספר 'בואי הרוח' מאת הרב חיים סבתו שהיה נעוץ באחד ממדפי הספרים, ולקחתי אותו למיטתי. כצפוי - למרות שזו הפעם הרביעית שאני קורא בו - לא יכולתי לעזוב אותו מידי עד עמוק לקראת בוקר, כשסיימתי ועיניי מלאות דמעות. אבל גם בשעתיים שנשארו לי עד תפילת שחרית לא הצלחתי כמעט להירדם בגלל שתי הנקודות שמציקות לי עד עומק הלב ככל פעם שאני קורא את הספר הזה, ומצליחות להוציא אותי משלוות: א. איך יהודי ירא שמים כמו 'הרבני ר' יוסף' יכול לקיים מריבה עולמית עם רבו וחברו בגלל ויכוח על פשט בסוגיא במסכת בבא מציעא, כשהמחבר נראה בין השורות כמשבח את 'מסירות הנפש' ו'הרדיפה אחר האמת' של מעשה חסר היגיון זה - מלחמת עולם עם חבר קרוב בגלל ויכוח על פשט בסוגיא!... ב. איך הת"ח הנ"ל יכול היה להכניס את עצמו ואת ביתו לטראומה-לכל-החיים אחרי שהרג במלחמת העולם הראשונה בקרב לילי יהודי ממחנה האויב, כאשר מדובר כמובן באונס גמור ללא שום צד של אשמה כלל? זהו אירוע נורא שמביע באופן מרשים את הטרגדיה של הגלות, אבל ההאשמה העצמית הקיצונית שלו משוללת היגיון! הקוראים מוזמנים לקרוא ולהתרגש ולשפוט בינינו... מה שברור הוא שהרב חיים סבתו,

ראש ישיבת 'ברכת משה' במעלה אדומים, מוציא לאור בספריו את כשרונותיו הברוכים, ומגלה ברבים את חוויותיו המציאותיות והדמיוניות, כשהוא מצליח לשלב ביניהן כה יפה להנאות בהן בני אדם, לדורות. לא לשוא הספר 'בואי הרוח' נלמד בבתי ספר רבים כחומר לבגרות בספרות, והיה גם נושאן של כמה עבודות מחקר. ואכן, לספרי הפרוזה של הרב סבתו השפעה מיוחדת על רבים, כל ספר וחוויות שלו: 'תיאום כוונות' הידוע הבריא כמה נפגעי טראומה קשים ממלחמות ישראל, ואף החזיר דתל"ש אחד לארצו ולאלוקיו אחרי טיול ארוך בתאילנד כשהתרגש מהנחת התפילין בעיצומה של מלחמת יום הכיפורים המתוארת כה יפה בספר, והספר 'כעפעפי שחר' נסך אופטימיות בחולה סרטן במצב קשה שקרא אותו ערב ניתוח גורלי, ואח"כ טען שבזכותו עבר את הניתוח בהצלחה... אך הפעם מדובר בספר אחר, עיוני, הכולל עשרים ושבעה פרקי אמונה זכה ותמימה שחולק הרב סבתו עם הקורא 'ממה שקראתי וממה ששמעתי וממה שמרגיש לבבי', כפי שהוא מעיד בהקדמת הספר. בפרק אחד הוא מלווה את מבקש ה' שמבקש גם את פשר חייו עד שהוא מוצא את בוראו יוצא כביכול לקראתו, בפרק אחר הוא מברר מהו בדיק 'צלם האלוקים' שבאדם, באחר הוא מלמד שעומק האמונה נבנה משיתוף בין לימוד עיוני וחוויות רוחניות-רגשיות, בפרק נוסף הוא מדריך שהעולם בנוי משיתוף של מעשה אדם וסייעתא דשמיא ורק כך עשוי להגיע אלינו השפע האלוקי, ובאחר הוא מסביר את השילוב בין האמונה שלנו בה' לבין האמון שה' נותן בנו וניסיונות החיים שביניהם, והכל כתוב ברוחב יריעה ומתוך ידע והיקף מרשימים בסגנונו המיוחד של הרב שליט"א.

מדְבָרָה. אסופת מאמרים. גיליון ה. בבא קמא ועיוני הלכה. מעלה אדומים, מעליות, תש"פ. 272 עמ'. (02-5353655)

לפני חודשים ספורים הלך לבית עולמו הגאון רבי נחום אליעזר רבינוביץ' זצ"ל, ראש ישיבת ההסדר 'ברכת משה' במעלה אדומים, מחבר הביאור הנפלא 'יד פשוטה' על הרמב"ם. לפני חמש שנים כבר מינה הרב רבינוביץ' את יורשיו הטבעיים - הר"מים מייסדי הישיבה הרב חיים סבתו והרב יצחק שילת, שהם אלו שהזמינו אותו בזמנו לעמוד בראש הישיבה - לראשי הישיבה לצידו, כך שלמרות האבל הגדול על פטירת ראשה ממשיכה הישיבה לצמוח ולתפקד ולגדל תלמידי חכמים צעירים כמימים ימימה. הגיליון הזה של 'מדבריה' מכיל ט"ז מאמרים על הסוגיות היסודיות של מסכת בבא קמא שנלמדה בישיבה השנה ב'זמן' חורף, ובהם גם מאמר שנערך על פי דברים שבכתב ושבעל-פה של ראש הישיבה זצ"ל בעניין 'אין אדם אוסר דבר שאינו שלו'. נוספו לחוברת שני עיוני הלכה חשובים, אחד מאת הדיין הרב דייכובסקי שדן בצדדי המנהג וההלכה של הדלקת נרות חנוכה בבית ובחוץ, והשני של הרב שרייבר, מרבני הישיבה, שעוסק בשיעור מצות צדקה שבבסיסה היא מהדברים שאין להם שיעור. העורכים מדגישים שראש הישיבה זצ"ל הזכיר פעמים רבות את החשיבות שיש בכתובת חידושי תורה והדפסתם, והדברים באים לידי ביטוי בין השאר גם בחוברת מכובדת זו.

עיתים לבניה. לוח שנה לשנת תשפ"א. העורך: הרב אהרן דוד סופר. ירושלים, תש"פ. 128 עמ'. (d0527627010@gmail.com)

לוח מקיף ומתומצת ובו י"ז זמנים יומיים ועוד שמונה זמנים שבועיים, וכן לוחות לימוד, ימי זיכרון של גדולי ישראל, הלכות וביאורים ומקורות והסברים. נוסף להקדמות ולנספחים מוקדש לכל שבוע זוג עמודים שבהם, בתחכום רב מעשה אומן, הכניס העורך המון פרטי הלכה והנהגה והערות והנחיות לחיים ההלכתיים היום-יומיים שלנו. למעשה מדובר בשבעים לוחות, מפני שהעורך מכין ושולח לכל מזמין לוח לפי הזמנים המדויקים של המקום שבו הוא גר, כאשר בארץ הרשימה פותחת בישוב אדם ומגיעה עד תל ציון (למעשה שני היישובים האלו אינם רחוקים זה מזה...), ובחול"ל היא מיועדת למי שנמצא מאומן ועד שטרסבורג. תועלת מרובה תהיה מהלוח הזה לכל משפחה, וק"ו לכל בית כנסת.

עלי ספר. כט. מחקרים בביבליוגרפיה ובתולדות הספר העברי המודפס והדיגיטלי. עורכים דב שוורץ וגילה פריבור. רמת גן, אוניברסיטת בר אילן, תש"פ. 223+30 עמ'. (gila.prebor@biu.ac.il)

גיליון נוסף של כתב העת האיכותי הזה, ובו עשרה מאמרים בעברית ואחד באנגלית שעוסקים במחקרים בספר העברי בכל תקופותיו. בראשון מתואר פירוש תימני אנונימי על מורה הנבוכים שבתוכו נמצא ציטוט של תשובת רמב"ם לא מוכרת המפרשת לבקשת שואל פיסקה מסוימת במורה הנבוכים, ופרופ' לנגרמן מוכיח שהתשובה הקצרה הזו היא מקורית, והנה לנו תשובה נוספת של הרמב"ם שתיכנס מעתה לכל אוספי תשובותיו. ד"ר אברהם דוד חוקר את סדר הרבנים בשני ספרי תולדה ידועים - ספר היוחסין וספר שלשלת הקבלה, ודן בקשרים שביניהם, הרב ד"ר י"מ דובאוויק שואב מידע היסטורי ותורני רב מהסכמות רבנים ידועים לספרים שונים, מאמר אחר עוסק בגניבות ספרותיות של סיפורי ילדים קלאסיים בארץ ישראל הנבנית לפני קום המדינה, וד"ר האורד מנסה להכיר לקוראים מערכת מיחשוב שניתן להיעזר בה לצורך הכנת מהדורות ביקורתיות הכוללות טקסטים מקבילים רבים, ועוד מאמרים בגוונים ובנושאים שונים.

שאגת כהן. תשובות, מאמרים ופסקי דין. מאת אריה כץ. חלק א. ירושלים, פועה, תש"פ. לח+407 עמ'. (mehkarpuah@gmail.com)

הרב אריה כץ, תושב מבוא חורון, מילא את כרסו בתורה במרכזי תורה רבים וחשובים, בהם ישיבת שעלבים וישיבת מצפה רמון וכולל 'ארץ חמדה', בו גם הוסמך לרבנות ודיינות. הוא משמש כדיין בפועל וכותב ערכים עבור האנציקלופדיה התלמודית, ולאחרונה מונה לראש הכולל לדיינות בישיבת 'ברכת משה' במעלה אדומים. נוסף על כך כבר שנים רבות הוא נמנה על צוות הרבנים המשיבים של מכון פועה בראשות הרב מנחם בורשטיין, וגם ממונה בו על המחקר ההלכתי ועל עריכת ספרי 'פועה'. הרב כץ כתב פסקי דין ומאמרים רבים, חלקם פורסמו בכתבי העת התורניים השונים (בהם 'המעין'), והוא גם מגיב בתדירות רבה למאמרים ופסקים שיש לדעתו מקום לדון במסקנותיהם. כעת אסף את כתביו שעוסקים בדרכי הפסיקה

מחד - ובענייני אבן העזר מאידך, וכללם בחלק הראשון של שו"ת שאגת כהן הכולל ס"ב סימנים. חלק ניכר מהספר עוסק בענייני פוריות והמסתעף, ולכמה מהפרקים חשיבות מיוחדת לפסיקה הלכה למעשה. כך למשל אחרי כמה סימנים העוסקים בבירור השאלה מי היא האם ההלכתית במקרים של תרומת ביצית (או בהיפוך התפקידים - במקרים של אם פונדקאית), ובהם נוטה המחבר לדעה שהאם היולדת היא האם ההלכתית כדעת הגר"מ אליהו זצ"ל, מורה דרכו של מכון פועה, ורבנים אחרים, דן המחבר בסימן יח בשאלה מה הייתה דעתו של הגר"ע יוסף זצ"ל בנושא. בניגוד לדעת הגרש"מ עמאר שליט"א שדעת הרב עובדיה הייתה שלא כדעת הרב אליהו, אלא שבעלת הביצית היא תמיד האם, מוכיח הרב כץ שהגרע"י לא קבע בזה מסמרות, ושעד סוף ימיו לא הכריע בשאלה זו, כשאחת מראיותיו היא שהרב עובדיה לא השאיר תשובה כתובה בנושא אקטואלי זה. דרך אגב, בכל הדיונים בנושא קביעת האימהות נראה שעיקר הדיון בא להכריע האם היולדת היא האם ההלכתית או שמא בעלת הביצית, ולא ניתן כ"כ משקל לנשיאת ההריון, כולו או רובו או מקצתו, כבעלת משמעות מכרעת לעניין. כרגע אכן האם היולדת היא האם ההרה, אין אפשרות להפריד בין שני תפקידים אלו, אולם מי יודע מה ילד יום, שהרי עולם הפוריות משתנה בימינו משעה לשעה מול עינינו. ואכמ"ל. בסימן כו דן המחבר באפשרות שהעליתי באחד מהכנסים השנתיים של פועה לטהר מכתם הממזרות בני ממזרים, על פי דעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שממזרות אינה עוברת בתורשה בהפריה חוץ גופית, אלא רק בהריון שהושג בדרך כל הארץ. המחבר השיג על דבריי בטוב טעם, ומביא גם את תגובתי לדבריו. בין השאר הוא דוחה את האפשרות לסמוך על דעת הגרמ"פ בדברים אלו (בהשמטות וקיצורים): 'לצערי הרב, לאחר עיון הדק היטב בדבריו לא הצלחתי להבינם. אם הייתי רואה שזו דעה מוסכמת, הייתי אומר שאינני מבין אך כך הסכימו הפוסקים. היות ואין זה כך, אינני מסוגל להעלות כהצעה שיטה שכל כולי מזדעק כנגד הסברה שבה. האגרות משה אינו מביא כל ראייה לשיטתו, ולקושיא אותה הוא מיישב בדבריו יש פתרון פשוט בהרבה' וכו'. לענ"ד דברי הרב כץ כאן הם דוגמא לשיקול דעת מאוזן, מכובד, ראוי, הגיוני, בדרך שבה פוסק צעיר צריך ויכול להתייחס לדעה של אחד מגדולי הדור שדעתו נראית לו תמוהה, בניגוד לגישות של כמה כותבים בני דורנו שמרשים לעצמם להתייחס לדעת עצמם כשווה ואף גוברת על דעת גדולי הדורות בנושאים שונים, נגדם יוצא הרב כץ בתקיפות בראש ספרו (בדרך כלל בלי להזכירם בשמם המפורש). מאוד שמחתי על כך שכך זה הוגדר ע"י המחבר 'רשמית' ככרך הראשון בסדרה, כך שמובטחנו שכרכים נוספים מפרי עטו של הרב כץ יופיעו במהרה בעז"ה. אני הקטן מאחל למחבר שליט"א שימשיך להפיץ את תורתו הבהירה, המאוזנת, האחראית, המכובדת והמכבדת עוד שנים רבות בריאות וטובות. טובה רבה עוד תצמח בעז"ה בשנים הבאות לעולם התורה ההולך ומתעצם בארצנו הקדושה מידידי הרב אריה כץ שליט"א.

שולחן עצי שיטים. על הלכות שבת, יום טוב וחול המועד. מאת רבנו שלמה חלמא. יוצא לאור ע"פ דפו"ר עם הערות והארות ומקורות ונספחים. העורך: הרב בועז מרדכי שעלבים, מכון שלמה אומן, תש"פ. 36 + תתסז עמ'. (wso@shaalvim.co.il)

לפני שנים רבות קירבנו מורי וידידי הרה"ג רבי יוסף בוקסבוים זצ"ל לעבודת הקודש של

ההדרת ספרי קדמונים. בשיתוף פעולה בינו ובין משפחת אומן, ידידיו ושכניו, ובין ישיבת שעלבים, מקום גידולו של הקדוש שלמה אומן הי"ד, הוחלט להקים לזיכרו של שלמה ז"ל מכון להוצאה לאור של ספרי קדמונים על-יד ישיבת שעלבים, שיהווה חלק ממפעלי מכון ירושלים. אחד הספרים הראשונים שהרב בוקסבוים הפקיד בידינו היה ספר 'שולחן ערוך' על אבן העזר מאת רבי שלמה חלמא, שיצא לאור בשנת תשמ"ח מכת"י שהיה שייך למרן הגרש"ז אורבך זצ"ל כירושיה מאביו הגרחי"ל אורבך זצ"ל. במהלך הכנת החיבור דבקה נפשנו בגאון הגדול והמיוחד רש"ח ובתולדות חייו המרתקים, ובספרו הגדול 'מרכבת המשנה' על הרמב"ם שהוכתר ע"י גדולים וחשובים כמפרש החשוב ביותר של ספר 'משנה תורה'. בשנים הבאות זכינו להוציא לאור 'שולחן' נוסף מאת רש"ח מכת"י - 'שולחן תמיד' על הלכות תפילה וברכות ומועדים ועוד, והחלטנו להוציא לאור במהדורה חדשה ומתוקנת גם את ה'שולחן' היחיד שיצא לאור בחיי רש"ח מבין עשרת שולחנותיו, ושהוזכר פעמים רבות ע"י גדולי האחרונים כאחד מספרי הפסיקה החשובים בענייני שבת ויו"ט, ספר 'שולחן עצי שיטים'. אנו זוכים עתה להוציא לאור ספר זה כלול בהדרו, עם הפניות למקומות שדנו בדבריו פוסקי הדורות האחרונים, ובעיקר רבנו החפץ חיים שהביא את דעתו ודן בה במאות מקומות ב'משנה ברורה'. אף הוספנו בסוף הספר את רשימת המקומות שבהן התייחסנו בהערות לדברי ספר 'משנה ברורה' על כל חלקיו, במקומות שבהם הזכיר מרן הח"ח בפירוש את ספר 'שולחן עצי שיטים' - ובהרבה מקומות אחרים. במקביל הוצאנו מהדורה מחודשת בכרך אחד של 'שולחן תמיד' הנ"ל, ומעתה שני הספרים האלו יחד מהווים פירוש שלם של ר"ש חלמא על ההלכות שבשו"ע או"ח, והם נמכרים יחד כצמד. ייש"כ של ידידי ושותפי עורך הספר הרב בועז מרדכי על המלאכה הנאה שהוציא מתחת ידו.

שערי רגלים. עיוני הלכה - תפילה ושלוש רגלים. יוסף אברמסון. גבעת אסף, תש"פ. 149 עמ'. (ycgolan15@gmail.com)

ר' יוסף אברמסון, מנוי ותיק של 'המעין' המתגורר בישוב גבעת אסף שעל דרך גב ההר בשערי בית אל, נכנס בשערי ישיבת 'מרכז הרב' לפני ל"ב שנה, ומאז לא יצא מהם. למעשה אחרי שנים של לימוד בישיבה הוא למד מקצוע ומתפרנס מאז מיגיע כפיו, אבל נשאר בכל רמ"ח ושס"ה איש של תורה ובן ישיבה, ועובדה זו באה לידי ביטוי בין השאר במאמרים תורניים שהוא מפרסם מדי פעם בכתבי עת שונים, גם ב'המעין'. בחוברת נאה זו הוא קיבץ עשרים מאמרים שעוסקים בהלכות תפילה ובהלכות המועדים שהתפרסמו בבמות שונות, כולל תגובות עליהן ותשובות לתגובות, והדברים חיים ושמחים ומאירים. כך למשל סי' ה עוסק במעשה שקרה עמו, שבמסגרת שיפוץ שנוערך בבית הכנסת המרכזי בקרית משה מצא המחבר תקרה כפולה בארון הקודש, שאחרי פירוקה נמצא מאחוריה 'סליק' נשכח מתקופת המחותרות שלפני מלחמת השחרור ובו כלי נשק ותחמושת. הראש ה'תורני' של המחבר עסק בעקבות המציאה הזו פחות בצד ההיסטורי המרתק של המקרה הזה ויותר בצד ההלכתי שלו, והוא החל לברר האם מותר היה להכניס נשק לבית הכנסת, באיזה אופן וצורה ולשם מה הדבר מותר, האם מותר להשתמש בארון הקודש למטרות חולין, סוגי השימושים המותרים בארון

הקודש נוסף לשמירת ספרי התורה, האם התקרה הכפולה מפיקעה מאותו מקום את השם 'ארון הקודש', האם ניתן להשתמש בכלל 'לב ב"ד מתנה' כדי להקל בעניינים אלו לצורך גדול, ועוד. הדברים הועלו על הכתב, והם מרתקים. למעשה המחבר אינו מוצא היתר לשימוש בארון הקודש למטרות חולין אלא מצד גדרי פיקוח נפש. ואכן התברר שהסליק הוכן ע"י אנשי אצ"ל בימים שספק היה מה יהיו מעמדה ומצבה של ירושלים בתום מלחמת השחרור, והאצ"ל החליט להכין נשק להגנה על השכונה ועל העיר על כל צרה שלא תבוא. הצרה ב"ה לא באה, ירושלים שוחררה והפכה לבירת ישראל, במשך השנים ה'סליק' נשכח לחלוטין, וגילויו לא בא אלא כדי שנוזה למאמר מפורט ומרתק בענייני קדושת ארון הקודש והמסתעף... החיבור הוקדש לזכר יהודי יקר באופן מיוחד - הרב אליהו שלמה רענן הי"ד, נכדו של הרב קוק, מאברכי כולל 'הלכה ברורה' שעל-יד ישיבת מרכז הרב, שנרצח ע"י פורע ערבי בביתו בחברון העתיקה (תל רומיידה) בשנת תשנ"ח. הרב רענן חיבר בעיני תלמידים רבים בין סבו מרן הראי"ה לבין תלמידי תלמידיו בימינו, ובסוף הספר נכתבו קווים מרגשים על דמותו המיוחדת. ישר כוחו של ידידי ר' יוסף, שמשאיר את קורא החיבור 'שערי רגלים' עם טעם של 'עוד'...

'תורה שבעל פה' פשוטה כמשמעה. כוחו של קוצו של יו"ד. יעקב זוסמן. ירושלים, מאגנס, תשע"ט. 228 עמ'. (02-6586659)

פרופ' זוסמן נולד לפני תשעים שנה למשפחה מצאצאי החת"ס וגדולי תורה אחרים. הוא למד בצעירותו בישיבות בהונגריה ואח"כ בישיבת חברון בירושלים, ואחרי שנים עזב את עולם הישיבות ועבר לאקדמיה והפך בה לאחד מחוקרי התלמוד הבכירים, ואף זכה בפרס ישראל על עבודותיו. אחת מפסגות הישגיו היה גילוי כת"י של 'ספר ירושלמי' שהיה המקור לפסקים אשכנזיים רבים שלא היו ידועים בתפוצות ישראל האחרות. הספר 'תורה שבעל פה' הוא למעשה מאמר אחד ארוך שזוסמן חיבר במהלך למעלה מעשר שנים, ופרסם אותו לבסוף לכבוד רבו א"א אורבך ז"ל בשנת תשס"ה בקובץ 'מחקרי תלמוד'. עתה נוספו לו מפתחות מפורטים מאוד (למעלה מחמישים עמודים); הם מסומנים על פי מספרי העמודים של המאמר המקורי שנתרו רשומים בסוגריים מרובעים בתחתית כל עמוד), והוא יצא לאור כחיבור נפרד. הספר פותח בבירור שאלה שכבר ראשונים נחלקו בה, האם המשנה נכתבה - או שהיא נמסרה כשהיא סגורה וחתומה בעל פה, כאשר גם באגרת רב שרירא גאון קיימות נוסחאות שונות בעניין זה, כשהראשון שהאריך בבירור השאלה היה רבי אייזיק שטיין בהקדמתו לביאורו לסמ"ג. החוקר הגאוני פרופ' י"נ אפשטיין הגיע בזמנו למסקנה שבסיס רחב מתוך התורה שבעל פה נמסר בכתב כבר בדורות התנאים והאמוראים, אך זוסמן חולק עליו ומסקנתו הפוכה: עד אחרי תקופת הסבוראים הייתה התורה שבעל פה כפשוטה - מערכת ענקית של אימרות ופסקים והלכות ומסכתות שלמות שנמסרו בעל פה ממש מרב לתלמיד, ואפילו ברוב תקופת הגאונים עיקר הלימוד והמסירה היה בעל פה. לדעתו מחוץ לבבל התחילו להעלות את הדברים על הכתב אי שם באמצע תקופת הגאונים, ורק בהמשך 'נכנעו' גם חכמי בבל. הוא מסביר כך הבדלים בין סוגיות ובין גירסאות, והמפתח המפורט בסוף הספר מצביע על משמעותה הגדולה של מסקנתו על הבנת מקורות רבים בחז"ל וגם בראשונים.